

Kaczanowski, Krzysztof / Guratowska, Monika

Z życia nauki i z życia Towarzystwa : Kazimierz Stołyhwo (1880-1966) - w 40. rocznicę śmierci

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 69, 46-53

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Kaczanowski, Monika Guratowska

KAZIMIERZ STOŁYHWO
(1880–1966)
– W 40. ROCZNICĘ ŚMIERCI

Kazimierz Stołyhwo, pseudonim K. S., urodził się 3 marca 1880 w Brahiłowie na Podolu, jako jeden z dwóch synów nauczycielki Marii ze Smolskich (zm. 1893) oraz Jana Stanisława (zm. 1932), chemika cukrowni w Olszanie, pracującego następnie jako zarządca fabryki narzędzi rolniczych, członka Rady Miejskiej i Zarządu Ziemstwa oraz prezydenta miasta Berdyczów. W 1899 ukończył 8-klasowe I Gimnazjum Klasyczne w Żytomierzu i tegoż roku pod wpływem Juliana Talco-Hryncewicza rozpoczął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego, które ukończył w 1903 roku jako student rzeczywisty (a nie kandydat nauk przyrodniczych). Podczas studiów działał w organizacji studenckiej „Spójnia”. Jego zainteresowania badawcze skupiły się głównie na anatomii porównawczej

i antropologii, dlatego pierwsze prace naukowe wykonał w Gabinetcie Zootomii i Embriologii pod kierunkiem Pawła Mitrofanowa.

Zaraz po studiach (1903) został członkiem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Mikołaja Kopernika we Lwowie. Tego roku dzięki zasiłkowi z Kasy im. Józefa Mianowskiego, wyjechał w celach naukowych do Berlina i Monachium. Następnie kontynuował studia w Paryżu pod kierunkiem L. Manouvriera w École d'Antropologie. W 1905 r. wrócił do Polski i zaczął zarabiać na życie jako nauczyciel anatomii, antropologii, zoologii i biologii w szkołach prywatnych, aż do roku 1912. Nie porzucił jednak swoich pasji naukowych, dlatego w tymże samym roku (1905) zorganizował i objął kierownictwo nad Pracownią Antropologiczną przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. W r. 1906 rozpoczął wykłady z anatomii i antropologii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Towarzystwa Kursów Naukowych oraz na 3-letnich Kursach Pedagogicznych Jana Miłkowskiego dla Kobiet. Tego samego roku (1906) odbył również krótki staż muzealny w Kopenhadze.

W r. 1907 został współpracownikiem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności. Między 21–25 VII tego roku brał czynny udział w X Zjeździe Przyrodników i Lekarzy Polskich we Lwowie, wygłaszając referat pt.: *Ślady prarasy ludzkiej na ziemiach polskich w okresie historycznym*. W tym okresie rozpoczął badania form przejściowych między neandertalczykiem a *Homo sapiens*. W 1908 zrobił specjalizację w Instytucie Antropologicznym uniwersytetu w Budapeszcie pod kierownictwem A. Töröka oraz odbył podróż naukową do Naturhistorisches Hofmuseum w Wiedniu. Od tego roku był rzeczywistym członkiem nowo powstałego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (TNW), w którym rok później (1909) zorganizował Komisję Antropologiczną. W 1910 przewodniczył sekcji antropologicznej na Międzynarodowym Kongresie Amerykanistów a Buenos Aires. Podczas pobytu w Argentynie prowadził badania na materiałach kopalnych oraz zebrał materiał, który przekazał warszawskim instytucjom muzealnym. Po powrocie z Ameryki Południowej (1910) wygłosił 2 referaty na XII Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Rosyjskich w Moskwie.

W 1911 Stołyhwo przeniósł swą Pracownię Antropologiczną do Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W tymże roku odbył studia muzealne w Padwie, Bolonii i Florencji oraz uczestniczył w XI Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich odbywającym się 21–24 VII

w Krakowie. Od drugiej połowy 1911 roku, jako asystent w Katedrze Anatomii Człowieka prowadził ćwiczenia ze studentami z anatomii człowieka na Wydz. Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1912 brał udział w badaniach archeologiczno-antropologicznych w jaskiniach Jury Krakowsko-Częstochowskiej. W latach 1913-1915 pełnił funkcję redaktora naczelnego „Pamiętnika Fizjograficznego”, wydawanego przez Komisję Fizjograficzną Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. W 1915 został kuratorem Instytutu Anatomii Człowieka i gabinetu archeologicznego na spolonizowanym Uniwersytecie Warszawskim, szacując i naprawiając straty wyrządzone przez ustępujących Rosjan. Rok później został Dziekanem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Towarzystwa Kursów Naukowych, reorganizując go i zmieniając program studiów, przyczyniając się tym do przekształcenia Towarzystwa w Wolną Wszechnicę Polską.

Od 1917 Kazimierz Stołyhwo zasiadł w zarządzie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego pełniąc funkcję zastępcy sekretarza generalnego, a także do 1924 roku przewodniczącego Komisji Fizjograficznej i Sekcji Antropologicznej. W latach 1919-1924 był sekretarzem generalnym tegoż Towarzystwa. W okresie tym doprowadził do przekazania TNW Pałacu Staszica, jak również reorganizacji zakładów w większe jednostki (instytuty). W 1919 został członkiem komitetu organizującego Międzynarodowy Instytut Antropologii z siedzibą w Paryżu, a rok później posiadając status członka rzeczywistego, został powołany do Rady Zarządzającej tegoż Instytutu. Po przekształceniu Towarzystwa Kursów Naukowych w Wolną Wszechnicę Polską (WWP), w 1920 Stołyhwo otrzymał tytuł profesora antropologii i anatomii człowieka na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Obowiązki profesora na tym wydziale spełniał do 1933 roku, będąc przez dwa ostatnie lata dziekanem, a w ostatnim roku prorektorem WWP. 5 VII 1937 został profesorem honorowym tejże uczelni.

W 1920 roku przekształcił swą Pracownię Antropologiczną w TNW w Instytut Nauk Antropologicznych mieszczący bibliotekę, Muzeum Antropologiczne i Archeologiczne im. Erazma Majewskiego oraz zakłady: antropologiczny, archeologiczny i etnograficzny. W roku 1920, będąc honorowym kierownikiem naukowym Wydziału Indywidualizacji Żołnierza Instytutu Wojskowo-Technicznego Ministerstwa Spraw Wojskowych, włączył go w strukturę Instytutu Nauk Antropologicznych TNW (do 1924) i współtworzył Oddział Antropo-

logii Militarnej oraz zorganizował i przeprowadził wraz z dr. Janem Mydlarskim (ówczesnym asystentem Zakładu Antropologii TNW) subwencionowane przez Ministerstwo prace naukowe nad zdjęciem antropologicznym Polski.

W 1921 roku Stołyhwo został przewodniczącym Instytutu Nauk Antropologicznych TNW, kontynuując równocześnie pracę na stanowisku kierownika Zakładu Antropologii. W 1921 dzięki jego staraniom, Instytut Nauk Antropologicznych TNW jako polski oddział włączył się w działalność Międzynarodowego Instytutu Antropologii w Paryżu. W tymże roku powstała seria wydawnicza Instytutu „Archiwum Nauk Antropologicznych”, która obejmowała tylko trzy tomy ze względu na brak funduszy na jej dalsze wydawanie. Rok później Stołyhwo, jako delegat TNW, wziął udział w Międzynarodowym Kongresie Geografów i Etnologów w Marsylii. W 1924 został członkiem stałym Towarzystwa Przyrody, Antropologii i Etnografii w Moskwie oraz członkiem Międzywydziałowej Komisji Geograficznej PAU, a w 1926 członkiem Towarzystwa Antropologii Fizycznej w Monachium.

W 1925 z ramienia TNW i Ministerstwa Spraw Zagranicznych (MSZ) uczestniczył czynnie w Międzynarodowym Zjeździe Geograficznym w Kairze, przy okazji zapoznając się ze zbiorami tamtejszego muzeum. W 1926 jako delegat Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, MSZ, WWP oraz Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, Stołyhwo uświetnił swoim wykładem obchody 50-lecia École d'Antropologie w Paryżu. W tym samym roku, jako przedstawiciel Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, uczestniczył w Zjeździe Towarzystwa Antropologicznego Wiedeńskiego i Towarzystwa Antropologicznego Niemieckiego w Salzburgu. W roku 1926 ponadto otrzymał stopień doktora *rerum naturalium* Uniwersytetu Karola w Pradze, nostryfikowany tego samego roku uchwałą Rady Wydziału Filozoficznego UJ (doktor filozofii UJ). Następnego roku 28. maja na podstawie rozprawy „Analiza typów antropologicznych” (1924) habilitował się z antropologii na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1928 uzyskał *veniam legendi* na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie od 1924 roku prowadził wykłady z antropologii i ćwiczenia z antropometrii aż do 1933. W 1927 Kazimierz Stołyhwo uczestniczył w Międzynarodowym Zjeździe Towarzystw Eugenicznych w Amsterdamie, odbywającym się przy okazji Międzynarodowego Zjazdu Towarzystw Antropologicznych. Był przedstawicielem jednocześnie Wolnej Wszechnicy Polskiej, Uniwersytetu Jagielloń-

skiego i Międzynarodowego Instytutu Antropologii. Przewodniczył Sekcji Antropologii Morfologicznej i Funkcjonalnej.

W 1930 jako reprezentant Towarzystwa Naukowego Warszawskiego uczestniczył w IV Zjeździe Międzynarodowego Instytutu Antropologii w Coimbra, wygłaszając referat i przewodnicząc jego sekcji dziedziczności, eugeniki i grup krwi. Został wtedy członkiem korespondentem Towarzystwa Portugalskiego Antropologii i Etnologii w Porto, a dwa lata później członkiem Towarzystwa Anatomicznego Portugalsko-Hiszpańsko-Amerykańskiego w Lizbonie. W 1933 Stołyhwo zorganizował badania antropologiczne nad więźniami, dzięki otrzymaniu nominacji na członka Komitetu ds. kryminalno-biologicznych przy Departamencie Karnym Ministerstwa Sprawiedliwości. Tego samego roku, po reformie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i nowych wyborach został jego członkiem zwyczajnym.

Dnia 23 XI 1933, po pewnych utrudnieniach związanych z podpisaniem protestu brzeskiego przez Stołyhwę, decyzją prezydenta Rzeczypospolitej, doktor Stołyhwo został mianowany profesorem nadzwyczajnym antropologii fizycznej na Wydziale Filozoficznym UJ. Po rezygnacji z czynnej działalności naukowej (1930) i kierowania Katedrą Antropologii UJ (1933) profesora Juliana Talko-Hryniewiczza, przejmując od niego kierownictwo 14 XII 1933 Stołyhwo rozpoczyna nowy okres antropologii krakowskiej, wraz z nowym zespołem pracowników podejmuje na szeroką skalę badania ludności województwa śląskiego. Od 1935 Stołyhwo wchodził w skład Międzynarodowego Komitetu Standaryzacji Metod i Syntez w antropologii, eugenicie i biologii, a od 1937 był współredaktorem biuletynu tego Komitetu.

Podczas II wojny światowej Katedra Antropologii UJ została zlikwidowana, a 6 listopada 1939 podczas słynnej Sonderaktion Krakau, Stołyhwo wraz z innymi profesorami został aresztowany i przewieziony do więzienia celkowego we Wrocławiu. Stamtąd trafił do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen k. Berlina, skąd 24 IV 1940 (najdłużej przetrzymywany) powrócił do Krakowa, swojego domu w Przegorzalach 60, bardzo słaby po przebytych tyfusie, zapaleniu pęcherza i nie wyleczonym zapaleniu płuc. Po oswobodzeniu Krakowa, Zakład Antropologii (przekształcony z Katedry) prowadzony przez Stołyhwę w marcu 1945 wznowił pracę dydaktyczną i naukową. Wspólnie z Bronisławem Jasickim opracował metodę przekrojów korelacyjnych po-

zwalających na badanie podobieństw między różnymi osobnikami lub grupami.

Od 20 VII 1945 stał się członkiem korespondentem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego PAU. Od 1946 był wiceprezesem Komisji Antropologicznej PAU oraz redaktorem „Prac i Materiałów Antropologicznych Pasaż” do likwidacji PAU (1952), a od 1951 został czynnym członkiem PAU. Dnia 22 V 1946 Kazimierz Stołyhwo otrzymał nominację na profesora zwyczajnego. W latach 1946–1947 był dziekanem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UJ. W 1948 został wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Anatomicznego, a rok później członkiem korespondentem Towarzystwa Antropologicznego Czesko-Słowackiego w Brnie oraz uczestniczył w XIX Kongresie Międzynarodowym Amerykanistów w Nowym Jorku. 1 VI 1954 otrzymał stopień doktora nauk biologicznych od Ministra Szkolnictwa Wyższego. Stołyhwo po raz ostatni wystąpił za granicą w 1956 na V Międzynarodowym Kongresie Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Filadelfii.

Dnia 30 IX 1960 Kazimierz Stołyhwo przeszedł na emeryturę. Kierownikiem Zakładu Antropologii została jego żona Eugenia Stołyhwo z domu Piotrkowska (którą poślubił 17.06.1916), pracująca jako asystentka Zakładu Antropologii Instytutu Nauk Antropologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1921–1935). Stołyhwo zmarł 28 VI 1966 w Krakowie, a został pochowany 1 VII na cmentarzu Salwatorskim.

Profesor Stołyhwo był członkiem korespondentem wielu towarzystw antropologicznych w Paryżu (od 1907) i Brukseli (1909) oraz Królewskiego Instytutu Antropologicznego Anglii i Irlandii w Londynie (1913), a także członkiem rzeczywistym towarzystw antropologicznych w Wiedniu (1907), Berlinie (1907) oraz Towarzystwa Przedhistorycznego w Berlinie (1914).

Odznaczony Krzyżem Kawalerskim (1924) i Krzyżem Oficerskim (1926) Orderu Odrodzenia Polski, Francuskiej Legii Honorowej oraz Orderem Sztandaru Pracy I kl. (1956). Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Oświęcimskim. Jego uczniami byli profesorowie: Bronisław Jassicki, Paweł Sikora, Stanisław Panek, Bolesław Rosiński.

Bibliografia Kazimierza Stołyhwy obejmuje 388 pozycji, w tym liczne recenzje, streszczenia publikacji europejskich oraz sprawozdania, komunikaty i życiorysy. Te publikacje trudno nazwać relacjami, zawsze zawierają uwagi odautorskie, swoiste minidyskusje, polemiki.

Po ich odliczeniu pozostaje 250 prac naukowych, publikowanych we „Wszechświecie”, liczne hasła encyklopedyczne Wielkiej Encyklopedii Powszechnej Ilustrowanej (1900 i lata późniejsze) i Encyklopedii Ultima Thule (w roku 1925), prace z zakresu etnografii i etnologii oraz archeologii. O wszechstronnych zainteresowaniach, poza antropologią fizyczną, niech świadczą tytuły prac: *Czaszki polinezyjskie* (1908), *Przyczynek do poznania totemizmu na wyspach Fidżi* (1908), *Koza w mowie, praktykach i pojęciach ludu polskiego* (1905). W roku 1904 Kazimierz Stołyhwo publikuje pierwsze doniesienie pt.: *Rasa Spy-Neandertalska* („Wszechświat” 1904, nr 13). Publikował po polsku, francusku, rosyjsku, niemiecku, angielsku, w Polsce, Francji, Argentynie, USA, Anglii, Bułgarii, Rosji, Danii, Belgii, Portugalii, Hiszpanii, Włochach, Jugosławii.

Zagadnienia jednorodności rasy neandertalskiej (1928) to początek udziału w międzynarodowej dyskusji o pozycji *Homo Neanderthalensis* w antropogenezie. W ogromie zainteresowań trudno, poza rozważaniami o neandertalczyku, wskazać „główny nurt badawczy” tego wielkiego i wszechstronnego uczonego.

Wspomnijmy o niezwykle ważnym (prawie zrealizowanym) przedsięwzięciu badań antropologicznych polskiego Śląska (1934–1939 i ukończone 1956). Badania *par excellence* naukowe wyświetlają etnogenezę tych terenów, a jednocześnie i przede wszystkim był to odpór dany rasistowskiej propagandzie antropologii hitlerowskiej. Badania Stołyhwy, jedyna publikacja sprzed II wojny światowej *Struktura antropologiczna polskiego Śląska. Materiały antropologiczne z powiatu pszczyńskiego* opublikowano w Wydawnictwie PAU (Kraków 1939, s. 190). Także po II wojnie światowej jego publikacje źródłowe dawały odpór tezie niemieckiej o nordycznym narodzie niemieckim. Ludność polskiego Śląska (i nie tylko ona) była i jest bardziej nordyczna niż ludność III Rzeszy. Dodajmy, że poglądy i argumentacja Kazimierza Stołyhwy, w odróżnieniu od autorów niemieckich, nie miały nigdy zabarwienia rasistowskiego. Wspomnijmy także publikacje teoretyczne, prace o taksonomii form ludzkich (wspólne z Bronisławem Jasickim); sądy taksonomiczne wydawali autorzy w oparciu o cechy biologiczne, a nie sztuczne i zmatematyzowane modele teoretyczne.

Piśmiennictwo Kazimierza Stołyhwy zamknijmy jego wspomnieniami *W niedoli u N.S.D.A.P. Zestawienie biograficzne w okresie od 1.IX.1939–18.I.1945*. Przeżył Sachsenhausen, został wypuszczony jako

jeden z ostatnich. Odmówił opuszczenia obozu, gdy Jego kolega Egon von Eikstedt, kierownik placówki antropologicznej we Wrocławiu wyjednał Mu u władz niemieckich zwolnienie. Pozostał z kolegami. Ten mierzący prawie 190 cm mężczyzna po powrocie ważył 39 kg. Mimo że fizycznie wrócił do normy, to jednak podkopało to jego system nerwowy. Ostatnie lata przeżył tak, jak ci, których dotknął „syndrom Auschwitz”, oderwany od rzeczywistości, żyjący wspomnieniami dzieciństwa, bajkami Kryłowa i Lafontaine’a, które deklamował po rosyjsku i francusku.

Należy stwierdzić i podziękować Mu, że stworzył szkołę naukową, będąc kontynuatorem J. Talko-Hryniewiczza, Szkołę Antropologii zwaną Szkołą Krakowską¹.

¹ Wykorzystano następujące źródła: Archiwum UJ, sygn S II 619:teczka osobowa K. Stołyhwy; Feliksiak S. (red.), *Słownik biologów polskich*, PWN, Warszawa 1987, 506–507; Gavin M., *Rasa i nowoczesność. Historia polskiego ruchu eugenicznego (1880–1952)*, Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, Warszawa 2003; Hajdukiewicz L. (red.), *Wyrok na Uniwersytet Jagielloński 6 listopada 1939*, Kraków 1989, 227–228; Romanowski A. (red.), *Polski słownik biograficzny*, z. 181, t. 44/1, 96–100; Stołyhwo K., *W niewoli u N.S.D.A.P. Zestawienie biograficzne w okresie 1.IX.1939–18.I.1945*, Księgarnia F., Trzecickiego, Kraków 1946; 7. Śródka A., *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, Wydawnictwo Aries, Warszawa 1998, t. IV, 203–205; Wrzosek A., *Bibliografia antropologii polskiej do roku 1955 włącznie. Bibliografia abecadłowa i przedmiotowa*, Materiały PAN Zakład Antropologii, Wrocław 1959, t. 1, 290–314; Zemanek A. (red.), *Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi*, Kraków 2000, UJ, 181–184.